

Da Nordslesvig vågnede

En vurdering af lærernes indsats.

Af L. S. RAVN

Fhv. stadsskoleinspektør *L. S. Ravn* har i en årrække beskæftiget sig med sønderjysk skolehistorie og har i Årbog for Dansk Skolehistorie 1968 og 1971 behandlet nordslesvigsk undervisning efter 1888 og sydslesvigske skolekrøniker fra 1855–64. I denne artikel tager han de danske landsbylæreres betydning for dansk national opvågnen i Nordslesvig op til en interessant vurdering.

De fleste danske historikere er enige om, at den væsentligste andel i Nordslesvigs nationale opvågnen, for at benytte et ofte anvendt udtryk, må tilskrives den danske presse, folkebibliotekerne af 1840 og »Den slesvigske Forening« af 1843. Det er her ikke nødvendigt at gå i enkeltheder. Enhver, der beskæftiger sig med dette afsnit af landsdelens historie, kan ikke undgå at møde denne bedømmelse. Folkeskolen har tilsyneladende ringe interesse, og lærerstanden omtales i vage vendinger. Denne vurdering beror sikkert på den kendsgerning, at der ikke fandtes en udførlig opgørelse over læreransættelser i Nordslesvig i 1800-tallet. Man savnede simpelt hen præcise oplysninger og måtte nøjes med vage formodninger. Nu foreligger imidlertid et opslagsværk »Lærerne i Nordslesvig 1814–1920«, udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland 1977, der ikke blot bringer navnene på lærerne i tiden ca. 1814–1920, men også – såvidt gør sig – personal-historiske oplysninger om den enkelte lærer, herunder også om hans uddannelse. Ved hjælp af det foreliggende materiale er det muligt at gøre rede for alle ved de nordslesvigske landsbyskoler ansatte degne og lærere på det tidspunkt, man måtte ønske. Det må være nærliggende at vælge lærersituationen ved år 1840, dels fordi vi her er vidner til den talmæssig største egenhændig underskrevne nationale tilkendegivelse fra et meget alsidigt udsnit af landsdelens befolkningslag, og dels fordi den 1839 i København stiftede »Forening til dansk Lærings Fremme i Slesvig« i 1840 begyndte sin virksomhed i mange nordslesvigske sogne.

Sprogreskriptet.

Den 14. maj 1840 udstedte kong Christian 8. sprogreskriptet, der genindførte dansk rets- og øvrighedssprog i Nordslesvig. Som et vederlag til det tyske element skulle der gives tre ugentlige timer i tysk uden for skoletiden og betaling herfor afholdes af statskassen. Allerede i 1841 blev der undervist i tysk uden for skoletiden i 183 nordslesvigske skoler, og lærerne fik udbetalt 2196 rdlr. af statskassen, et ikke ubetydeligt tilskud til deres indtægter. Om udbyttet af denne undervisning foreligger der ikke nærmere oplysninger, og tilslutningen blev under indtryk af den folkelig-nationale bevægelse mindre år efter år.

Lærerne i Als Nørre-Herred – under det danske Kancelli – blev ved kgl. resolution af 4.1. 1851 fritaget for at skulle give undervisning i det tyske sprog. Dermed mistede lærerne godtgørelsen på 12 rdlr., men overdirektionen for de kgl. kirker på Als og Ærø bemyndigedes til at udbetale lærerne et gratiale på indtil 12 rdlr. af kirkekassen.

A. D. Jørgensen har kaldt sprogreskriptet af 1840 »et vendepunkt i Sønderjyllands historie«. Det vakte betydeligt røre og det både på dansk og tysk hold. Embedsmændene og advokaterne var misfornøjede, de liberale slesvig-holstenere forbitrede, og hertugen af Augustenborg gav ordre til at sabotere dets udførelse.

Modstanden kom endda fra en side, man ikke skulle vente den fra. Stænderdeputerede, storbonden This Steenholdt fra Rabsted, satte sig i spidsen for en petition om sprogreskriptets tilbagekaldelse og opnåede at indsamle henved 200 underskrifter. Det var bestilt arbejde, en hån mod landsdelens modersmål.

Reaktionen mod dette bagholdsangreb kom omgående. 31 mænd af forskellige samfundslag – ingen præster, men 5 degne og lærere – indbød til egenhændigt at underskrive en takkeadresse til kongen.

Der blev trykt over 100 lister med indbydernes navne og med takkeadressen til kongen, skrevet af Chr. Flor. Et afsnit af indbydelsen var særlig fremhævet: »Af *sognefogeder* og *skolelærere* venter vi, at de især ville understøtte vort foretagende ved underskrivernes indsamling.«

Indbyderne appellerede ikke forgæves til lærernes aktive medvirken. Listerne blev sendt til 54 sogne, hovedsagelig til Haderslev og Tørrninglen provstier. I landsbyer med sogneskoler er det almindeligt, at degnen og sognefogeden skriver sig øverst på listen, og det er disse to,

der har gjort det store arbejde med at indsamle de mange underskrifter helt ude i sognets yderdistrikter og det blandt alle samfundslag, også hos de økonomisk og socialt dårligt stillede. 106 lister kom tilbage til legebibliotekar Chr. Sørensen i Haderslev med 2850 underskrifter.

Underskrivernes navne kan læses på den mikrofilm af Chr. 8.s arkiv nr. 263, som Rigsarkivet venligst har stillet til rådighed. Her findes også lærernes navne, og det er i dag muligt at oplyse om deres uddannelse. Det drejer sig om 56 landsbylærere, 8 uddannet på Tønder seminarium, flest ældre, sikkert udmærkede lærere, 13 danske autodidakter og 35 danskuddannede, 11 dimitteret fra Skårup, 5 fra Brahetrolleborg, 3 fra Lyngby, 3 fra Fole, 5 fra Nustrup, 2 fra Borris, 1 fra Egtved og 5 fra Vesterborg seminarium. Og indsamlingslisterne dækker endda over mindre end halvdelen af Nordslesvigs sogne. At lærerne her klart stiller sig i opposition til embedsmændene og deres foresatte, gejstligheden, er indlysende. Tallene dokumenterer landsbylærernes indsats i denne nationale aktion, der retter sig mod landsdelens tyskorienterede embedsmænd og klart tager parti for kongehuset og modersmålet.

Den danske presse i 1840'erne.

At bogbinder N. Chr. Nissen og købmand P. Chr. Koch i Haderslev må nævnes som ivrige banebrydere for den danske avis er naturligt og fortjent. Det første nummer af Dannevirke som ugeblad udkom den 15. juni 1838. Ugebladet mødte fra første færd modstand både hos de slesvig-holstenske liberale og hos den tyskdannede embedsstand. Professor Knud Fabricius¹ bedømmer situationen for avisen således: »Men hvad der var værre end modstanden fra fjendernes side var ligegyldigheden hos dem, der burde have været bladets venner. »Dannevirke« begyndte med o. 350 holdere, der overvejende boede på landet i Haderslev amt . . . Mange af disse var dog præster eller skolelærere; bønderne var det meget vanskeligt at få til at rykke ud med abonnementsprisen, navnlig i sommerhalvåret, når landarbejdet stod på.«

Også urmager Frederik Fischer i Åbenrå må nævnes som en ukuelig stridsmand for den danske presse. Man får imidlertid det indtryk, at med det meget beskedne antal abonnenter forblev i fyrreerne kontaktfladen ud til befolkningen ringe. Det er først senere, at den danske presse yder et betydningsfuldt bidrag til styrkelse af danskheden i grænselandet.

Når A. H. Feilberg Jørgensen² hævder: »Aviserne var de første vejledere til dansk bevidsthed og kultur,« fristes man til at tage denne påstand med et vist forbehold.

Danske bøger i Nordslesvig.

Vinteren 1838/39 blev der i København stiftet »Selskab til dansk Læsnings Fremme i Slesvig«. Et opråb fra Nordslesvig om tilslutning til dette formål bar også adskillige læreres underskrift, bl. a. af Jacob Jørgensen i Guderup, dim. Vesterborg sem. 1810 og Peter Hansen i Dyndved, dim. Skaarup sem. 1827. Til trods for at foretagendet af øvrigheden blev stemplet som fjendtlig »propaganda«, blev der allerede det første år sendt 6.000 bøger til landsdelen, og i løbet af fire år blev der oprettet 60–70 udlånsbiblioteker med op til 20.000 bind, heraf halvdelen i Haderslev amt. Bibliotekerne blev bestyret af enkelte præster, en del lærere og nogle gårdmænd. Bogbestanden talte mange religiøse skrifter, men også værker af Holberg, Ingemann, Blicher, Oehlenschläger o. a. var rigt repræsenteret. Den danske bog blev modtaget med åbne arme. Der var vitterligt tale om en opvågnen, en opladthed for dansk litteratur, et spontant behov for læsning. P. Lauridsen³ skriver i lyriske vendinger: Det var guldalderens litteratur, der brød land. Dens tale trængte frem selv til de fjerneste og goldeste landsbykroge som en ildnende hvisken og forstyrrede den gravens fred, som Sønderjylland hidtil havde nydt.«

Samme historiker havde 10 år tidligere kaldt Nordslesvig »en mørk krog, et dansk legeme i fremmede klæder, overhælveth af en tysk kulturhimmel, der ikke tillod den nydanske ånd at trænge ind i befolkningen.« Hvor skal forklaringen for denne hurtige nyvurdering søges? Den danske sæd var jo hurtigt og villigt spiret frem i en jordbund, der givetvis på forhånd måtte være beredt.

Nu giver et kig på oversigten over nordslesvigske lærere, dimitteret fra danske seminarier, svar på spørgsmålet om, hvem der rundt omkring i sognene beredte jordbunden for den danske bog. Det gjorde de 298 lærere, der i tiden 1810–49 var blevet uddannet på 11 danske seminarier, en kendsgerning, som man hidtil ikke har været fortrolig med.

Det er betegnende, at der også blev oprettet nogle udlånsbiblioteker

syd for Flensborg-Tønderlinjen. De fik imidlertid en kort levetid. Med tysk skolesprog og tyskorienterede lærere føltes den danske bog snart som et fremmedlegeme mellem skolen og hjemmene, der måtte bekæmpes. Den ildesete danske bog var dømt til at overvintre i enkelte danske hjem.

Skolen i Nordslesvig.

I Nordslesvig var situationen en ganske anden. Der var i 1820 ansat 119 seminarieuddannede lærere i de nordslesvigske skoler, 21 fra Kiel, 98 fra Tønder, alle tyskuddannede. Andet havde på dette tidspunkt – og for *resten 40 år fremover* – landsdelens kaldende myndigheder ikke at tilbyde de dansktalende landsbyskoler. Fandtes der ikke et alternativ til denne umiskendelige tilsidesættelse af disse skolars naturlige behov for kvalificerede undervisere i og på børnenes modersmål, måtte den danske befolkning imødesee fremtiden med bange anelser.

Embedssproget var tysk helt op til Kongeåen. De officielle forordninger udkom på tysk. Forhandlingerne i retten foregik på tysk. Embedsmændene, det socialt bedre stillede borgerskab, selv adskillige præster talte tysk i hjemmene. Tysk var de dannedes, videnskabens og kulturens sprog, dansk den jævne mands, almuens lidet agtede sprog. Den nordslesvigske landsbyskole måtte imødesee en kritisk situation. Hvem afværgede faren for en germanisering af landsdelen via skolen? Hverken København eller Gottorp synes at have ofret denne alvorlige situation den ringeste opmærksomhed. Det var Nordslesvigs unge mænd, der tog spørgsmålet i deres egen hånd, sikkert ikke af nationale grunde, men simpelthen fordi de ønskede at uddanne sig til lærere i deres hjemstavn på kongerigske seminarier. Så sent som i dag skylder vi disse unge mænd anerkendelse og tak for deres historisk så betydningsfulde indsats, der nu med nøgterne tal ligger klart oplyst.

Fra første færd forelå en besynderlig situation. Kongeåen var i mange henseender en særdeles effektiv grænse mellem hertugdømmerne og kongeriget. Det gjaldt også på skolens område. Dertil må føjes tidens primitive samfærdselsmidler og den almindelig udbredte bundethed til hjemstavnen, ikke mindst indenfor det samfundslag, som lærerne kom fra.

Nordslesvigske lærere dimitteret fra danske seminarier i årene 1790–1884

	Blaagaard- Jonstrup	Brahetrolle- borg	Vesterborg	Nustrup	Egtved-Fole	Borris	Snedsted	Lyngby	Skaarup	Jelling	Ranum Gedved	Ialt	Tønder 1857–64	Tønder da. afd. 1864–84	Ialt
1790–99	1											1			1
1800–09	1	5	1									7			7
1810–19		22	5	12	3	5	1		5			53			53
1820–29		13	11	6	5	2		4	11			52			52
1830–39	1		9				1	18	47			76			76
1840–49	1						8	28	55	24	1	117			117
1850–59								16	34	57	2	109	2		111
1860–69	13							2	16	12	3	46	83	49	178
1870–79										1		1		130	131
1880–89														71	71
1890–99															
1900–09															
	17	40	26	18	8	7	10	68	168	94	6	462	85	250	797

Til de danske seminarieuddannede lærere må lægges et ikke opgjort, men betydeligt antal eksaminerede af kirkeprovsten og eksamenskommissionerne, af dansktalende privatister, autodiktater, præparander og andre ikke seminarieuddannede lærere ved nordslesvigske folkeskoler.

Alligevel drog unge mænd i stort tal nordpå til kongerigske seminarier. Der stod ingen organisation eller forening bag dem. Ingen ansvarlig myndighed animerede dem til at søge denne uddannelse eller støttede dem i deres foretagende. Men i mere end en menneskealder fortsatte den frivillige vandring af landsdelens unge mænd til fjerne kongerigske seminarier for få år senere at vende tilbage til hjemstavnen. Derom taler oversigten over nordslesvigske lærere dimitteret fra danske seminarier sit klare sprog.⁴

To vidnesbyrd giver et meget flimrende billede af situationen i Nordslesvigs landsbyskoler i første halvdel af 1800-tallet. Degn Anders Kloster i Sommersted fortæller, at han, der blev født 1783 af danske forældre i Sdr. Bjert, i sin barndom blev plaget med »at lære en tysk ABC bog, tysk Luthers Catechismus, tysk Evangeliebog o. s. v.« Han har bestemt haft talrige lidelsesfæller.

Blot et slægtled senere lærte Laurids Skau, der var født i 1817, hos nævnte degn A. Kloster i Sommersted skole at skrive modersmålet rent og fik undervisning i Danmarks historie.

Vi er her vidne til det selv for et grænseland ejendommelige, at undervisningssproget hurtigt og frivilligt skifter og at hele atmosfæren bliver en helt ny, når modersmålet sejrer.

Når vi undtager Tørninglen og Als, misrøgtede og tilsidesatte flertallet af gejstligheden og embedsmændene i 1840'erne det danske sprog til fordel for det fremmede. Det betød, at landsbyskolen befandt sig i en nøglesituation. Nu blev der i tiden 1810–1849 i Nordslesvig ansat ikke færre end 298 *lærere*, der var uddannet på danske seminarier, så de i slutningen af fyrrerne dominerede landsbyskolen. Det er givet, at de slesvigske lærere i Hans Majestæts tyske provinser ikke har drømt om at øve indoktrinering i retning af at virke for Nordslesvigs nærmere tilknytning til moderlandet.

Det kunne der slet ikke være tale om. Danskheden i Nordslesvig var kongetro, havde front mod embedsmændene, og forbindelsen nordpå var kun svagt udbygget. De mange forsømmelser i sommerhalvåret var givetvis et alvorligt minus for landsbyskolen, men der kan ikke herske tvivl om, at de danske landsbylærere har set som deres naturlige opgave i deres gerning at bringe modersmålet, dansk sang, Danmarks-historie m. m. indenfor skolens vægge, hvad der unægteligt på dette tidspunkt både folkeligt og nationalt må bedømmes som en meget betydningsfuld indsats. Med den store kontaktflade som landsbylærerne vitterligt havde, må man have lov til at regne dem for en vigtig igangsættende faktor på den danske front, en vejleder til dansk bevidsthed, til dansk opvågnen.

NOTER

1. Sønderjyllands Historie, IV. bd. s. 219.
2. A. H. Feilberg Jørgensen: Grænselandet i det sidste Aarhundrede s. 17, København.
3. P. Lauridsen: Da Sønderjylland vaagnede s. 112, København 1920.
4. L. S. Ravn: Lærerne i Nordslesvig 1814–1920, udg. af Historisk Samfund for Sønderjylland 1977.